

Доц. д-р Димитър Николов, доц. д-р Минка Анастасова, Елизабет Иванова*

ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ПРОДУКТИ ЗА ЗЕМЕДЕЛИЕТО И РЕАКЦИЯТА НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ПРОИЗВОДИТЕЛИ

Въз основа на някои основни теоретични постановки, свързани с управлението на риска в земеделието, е направен преглед на практиката в България за последните години. Анализирани са развитието на застраховането в земеделието от 2003 до 2011 г., както и реакцията на земеделските производители относно тази практика. Използвани са методите на ретроспективния, сравнителния, статистическия описателен и вероятностен анализ. В резултат от извършения анализ са дадени предложения за усъвършенстването на управлението на риска в земеделието. На основата на получените резултати са направени изводи относно състоянието на застраховането в земеделието и връзката между отделните фактори, свързани с управлението на земеделските стопанства и застрахователната активност.

JEL: G22; Q1

Мерките за управление на риска придобиват голямо значение в светлината на промените в климата, от една страна, и реформата на подкрепата в рамките на Общата селскостопанска политика на Европейския съюз (ОСП) за пазарна устойчивост, от друга.

Управлението на риска в земеделието е особено важно по няколко причини. Липсата на такова управление има пряко отражение върху приходите на земеделските производители, пазарната стабилност в отрасъла и потенциалната безопасност на храните. Селскостопанското производство е рисковано, т.е. то е обект на риск. Източниците на риск в земеделието са многобройни и разнообразни. Пазарите на селскостопански суровини и продукция влияят пряко върху риска в земеделското стопанство чрез цените. Разнообразието от вероятности за неблагоприятни събития, свързани с времето, вредители, болести и др. са извън контрола на земеделския производител. Възможно е да възникнат неочаквани промени и по отношение на достъпа до кредити и други източници на доходи, които засягат финансовата стабилност на земеделското стопанство. Правната рамка или измененията в нея могат да доведат до редица пречки и политически рискове, някои от които са катастрофални, тъй като са много редки, но предизвикват многобройни щети. Те често са едновременно систематични и несистематични и появата им, както и свързаните с тях щети са до голяма степен неизвестни. Тази познавателна недостатъчност ги прави много трудни за управление както от частни лица, така и от пазарите. Някои рискове, свързани с времето като сушата и наводненията, имат системен компонент, тъй като засягат повечето земеделски производители в целия регион или страна. Друга група рискове като градушката са по-характерни и по-лесни за изследване. Много от

* Димитър Николов - Институт по аграрна икономика (ИАИ) - София, dnik_sp@yahoo.com; Минка Анастасова - ИАИ, chopevam@yahoo.com; Елизабет Иванова - ИАИ, elizabet_ivanova_iai@yahoo.com.

рисковете са взаимно свързани, като някои от тях, например по отношение на цените на суровините и материалите и на готовата продукция, могат да бъдат в положителна корелация. Отчитането на тези зависимости е от изключително значение при разработването на ефективни стратегии за управление на риска.

Анализът на предлаганите застрахователни продукти за земеделието в България е представен по отношение на двата основни отрасъла – растениевъдство и животновъдство. Промяната в тези продукти се влияе от различни фактори като икономическата среда, измененията на държавната политика в сектора, глобалните промени на климата и др. За България обаче съществен фактор е и членството ни в Европейския съюз, поради което се акцентира върху промените в застраховането за периодите преди и след присъединяването към него.

Сегментиране на риска

Обикновено в литературата се обръща внимание най-вече на катастрофичния риск и на вероятността за провал на пазарите в случай на възникване на такъв (World Bank, 2005). Този аргумент е базиран върху основната техника на управление на риска, която се състои в сегментирането му в различни слоеве. Сегментирането би могло да помогне за съответствие на всеки набор от рискове с различни “купувачи” на риск или налични механизми за управление на риска. Слоевете се определят по отношение на вероятността за възникване и размера на загубите, т.е. във връзка със степента, в която рискът е катастрофален.

Първият слой включва загуби, които са резултат от съществуващи рискове в нормалната бизнес-среда. Те са много чести, но предизвикват сравнително ограничени по размер загуби. Земеделските производители трябва сами да управляват подобен вид риск с инструменти и стратегии, които са на ниво стопанство. Освен тях се използват и стратегии, свързани с разнообразяване на доходите и облекчаване на потреблението на пазара (управление на финансови активи, неземеделски дейности) или с прилагането на правителствени политики (данъчна система). Този слой е “нормален” или *слой на задържане на риска*.

Вторият слой съответства на рисковете, които са по-значими и по-редки. В него земеделските производители имат възможност да използват допълнителни специфични пазарни инструменти, например застраховка или пазарни опции, които са специално проектирани да съдействат за преодоляване на фермерския риск. Това е *слой на застрахователния пазар*.

Третият слой съдържа рискове, които са катастрофални по своята природа и могат да доведат до много големи загуби, дори ако тяхната честота е ниска. Такъв риск е по-трудно да се сподели или обедини чрез пазарните механизми, особено ако е системен. Съществуват аргументи в полза на някои действия на правителството в случай на катастрофални рискове. Този слой се нарича “катастрофичен” или *слой на пазарен неуспех*.

Разграничението на рисковете по отношение на два различни критерия - честотата на възникването им и размера на загубите, може да бъде противоречиво, ако големите загуби не са свързани с ниска вероятност. Съществуват много рискове или комбинация от рискове, които могат да доведат до разпространение на последиците, причиняващи големи загуби. Повечето резултати ще са в първия слой, където се смята, че рискът трябва да се управлява от земеделския производител, и само малка част ще са в слоя на пазарен неуспех.

Подобно разграничение е лесно за изпълнение, когато има ясно определени граници между слоевете, но обикновено не е така. Първата трудност е свързана с определянето на съответната променлива в разпределението на риска, втората - с определянето на актуалното вероятностно разпределение, а третата - с определяне на границите по отношение на вероятността. В крайна сметка този подход трябва да разполага с подходящи инструменти за справяне с риска на всеки слой.

Сегментирането на риска на пластове може да бъде първата стъпка към създаването на карта на рисковете и съответните подходящи инструменти за управление на риска. На фиг. 1 са показани трите нива на риска с непрекъснатост между специфичен и системен риск, като е представена приблизителната картина на инструментите за управление на риска.

Фигура 1

Източник. Управление на риска в земеделието: холистичен подход. ОИСР, 2009.

Когато пазарите се провалят при настъпването на катастрофалните рискове, социалната защита и помощ при бедствия ще бъдат важни инструменти за управление на риска. Въпреки това в зависимост от положението на земеделския производител той все още може да има достъп до спестявания или да работи извън стопанството и да се справя или не със специфични катастрофални събития. В действителност тези инструменти могат да бъдат потенциално достъпни за всеки слой на риска.

“Застрахователният” или пазарният слой може да включва различни видове инструменти за различни степени на съответствие между агентите участващи в пазара, например застраховане на независим риск при градушка или измръзване, както и фючърси и опции за управление на ценовия риск. Освен това могат да бъдат предложени някои хибридни застрахователни договори за пропуснати добиви или приходи. Частни обединения (кооперации или взаимни фондове) или такива по хранителната верига също могат да бъдат ценни инструменти за управление на някои видове риск.

“Нормалният” слой риск се управлява от земеделския производител. В него се използват обикновени инструменти от данъчната система, която може да има стимулиращо въздействие върху доходите от земеделие. Механизмите на спестяване (депозити) и заемите също са нормални инструменти, които би трябвало да са напълно достъпни и да се използват от земеделските производители по един и същи начин, както и от други стопански субекти и домакинства.

Съществуването и развитието на някои инструменти и стратегии за управление на селскостопанския риск не могат да се изследват изолирано от наличието и на други инструменти.

Застраховане на селскостопанските рискове

От гледна точка на чувствителността на производството в земеделието към метеорологичните и други рискове е налице потенциално търсене на застраховане на културите. Такова застраховане има в редица страни (Гърция, Франция и др.) и то зависи в значителна степен от държавната подкрепа. Несубсидираното частно застраховане е ограничено най-вече до един риск, например застраховката от градушка. Основната трудност се състои във високите разходи за трансакции, свързани с пазарите на застраховка на реколтата поради наличието на информационна асиметрия. Това прави частните премии много скъпи по отношение на плащанията и намалява или премахва търсенето от страна на земеделските производители. Търсенето на застраховка се влияе също и от относителните разходи за алтернативни стратегии, например диверсификация и финансово управление. Много правителства са склонни да не игнорират последващото търсене на парично обезщетение след бедствието.

Застрахователният договор означава, че земеделският производител плаща премия за закупуване на застраховка. Той дава право на обезщетение за специфични събития (еднорискова застраховка) или за спад на добива/

производството под праговата стойност (мултирискова застраховка). Размерът на застрахователната сума е свързан с изчисляване на претърпените загуби, а високите разходи за предлагане на застрахователни договори - частично с информационната асиметрия. В този контекст моралният риск се поражда, когато е невъзможно или крайно скъпо да се изготви договор на базата на всичко, което фермерът би могъл да направи, и то да засегне добивите му. Неблагоприятният избор възниква, когато договорите, които се основават върху всички значими параметри, свързани с околната среда, са неизпълними. И неблагоприятният избор, и моралният риск са широко обсъждани в литературата, базирана на анализа на мултирисковото застраховане (Knight and Coble, 1997).

Застраховката на добивите осигурява обезщетения въз основа на средния добив на подходящо голяма площ, което премахва проблема с моралния риск и води до потенциално намаляване на неблагоприятния избор (Mahul, 2001). Въпреки това тя се прави за сметка на добавяне на базов риск, който може да бъдат поет от земеделския производител. Подобни аргументи могат да бъдат представени и за застраховането на времеви индекс, който често се предлага като решение в развиващите се страни (Barnett, Mahul, 2007, World Bank, 2005), за които вече има много примери (Skees, 2007). Застраховката на приходите е също популярна концепция, защото се отнася пряко до комбинирани на цената и производствения риск, пред което всъщност са изправени фермерите. За разлика от всяка комбинация от фючърските договори и застраховка на реколтата тази застраховка би могла напълно да стабилизира приходите. Това може да повиши въздействието благосъстоянието върху определена цена или разходи за управление на производствения риск (Hennessy, Babcock and Hayes, 1997).

Обикновено застрахователните пазари са стандартното решение за управление на несигурността, като улесняват обмена на риска с други агенти и реализирането на потенциалните печалби от обединяване или споделяне на риска. Въпреки това не всички рискове, които влияят върху селското стопанство, имат съответен застрахователен пазар и могат да се застраховат. За някои рискове не съществуват застрахователни договори, тъй като застрахователната премия, обхващаща всички разходи, би била много голяма. Има някои условия, които трябва да бъдат известни, за да е налице застраховане на риска. Те могат да бъдат групирани, както следва (Skees and Barnett, 1999):

- Съответните рискове за различните агенти трябва да са независими или особени. Рисковете, които са силно корелирани, не могат лесно да бъдат обединени и е възможно да генерират значителни потенциални загуби с много големи задължения за застрахователя. Тези задължения са много трудни и скъпи за презастраховане.

- Трябва да има налична информация или някакъв метод за оценка на вероятността за възникване на рисково събитие и да се направи оценка на

финансовите разходи, свързани с всяко събитие. Оценката на разпределението на риска е необходима, за да може да се изчисли правилно премията.

- Информацията трябва да бъде широко достъпна сред агентите на пазара, така че потенциалът за морален риск и неблагоприятен избор да е сведен до минимум.

- Вероятността от появата на риск трябва да бъде в “среден” диапазон - ако е прекалено голяма, премията няма да бъде достъпна, а ако е твърде малка, то няма да е възможно използването на сбъднатите неблагоприятни събития, за да се оцени вероятното разпределение възможно най-точно.

Едва ли има селскостопански риск, който да отговаря на тези стриктни изисквания на застраховането. Miranda и Glauber (1997) подчертават необходимостта рискът да бъде независим сред застрахованите. Благодарение на съотношенията между добивите на различните култури застрахователите са изправени пред риск “порт фолио”, който е около 10 пъти по-голям от този, с който се сблъскват предлагащите по-конвенционални линии на застраховане (автомобили, пожар и т.н.). Презастрахователите не са склонни да вземат порт фолио поради вероятността от много големи задължения. Те представляват един непрекъснат процес на рисковете по една ос, който се движи от напълно независим към корелиран риск. Автомобили, живот и опасност от пожар са много близко до независима крайност и са подходящи за застрахователни решения. Цените на селскостопанските стоки са много близко до перфектно корелирана крайност и са по-подходящи за опции и фючърсни пазари. Реколтата е някъде по средата. Някои специфични метеорологични опасности, засягащи добивите, като градушка или измръзване са по-независими от други. Застраховка срещу болестите по животните, вкл. и заразните, също се прави в някои държави като в Испания и Германия (MAP, 2008).

Държавна политика

Резултатът на пазара в стандартните икономики не може да бъде оптимален съгласно принципа на Парето. В този контекст от гледна точка на ролята на правителството са от значение два въпроса. Първо, дали икономиката на страната предоставя най-правилния “набор” от пазари. Ако не е така, правителството може да се опита да установи или развие основа за създаването на нови пазари, свързани с риска. Вторият въпрос се отнася до това дали ресурсите са разпределени ефективно, като се имат предвид съществуващите вече пазари. Ако не е така, правителството може да играе решаваща роля за подобряване на благосъстоянието. Основна предпоставка за неуспех в рисковите пазари е наличието на информационната асиметрия и транзакционните разходи, свързани с достъпа до съответната пазарна информация.

Правителството може да преследва цели, различни от повишаване на ефективността. Безспорно е, че чрез преразпределителните цели на бюджета, особено в случай на катастрофични събития, то може да постави

особен акцент върху определени групи от икономическите агенти, сред които са и земеделските производители. Понякога тези цели се изразяват в намаляване на някои особени рискове или отклонения. От гледна точка на политическата икономия целта на правителството е да реагира с адекватни действия, когато земеделските производители, “страдат” или се смятат за “уязвими”. Степента, до която тези цели са “добри”, е политически въпрос, на който икономистите не могат да отговорят. Например целта за намаляване на колебанията на цените, пред които са изправени земеделските производители, може да изглежда икономически нелепо, тъй като благосъстоянието на фермерите зависи от доходите или още по-точно, от достъпа им до потребителите и от съответните пазарни колебания. Това е следствие от много други компоненти и обстоятелства и не е автоматично свързано с промените на цената. Но ако целта е такава, сама по себе си икономиката има особени задължения по отношение на ефективността на мярката за нейното постигане, последиците върху променливостта на доходите на домакинствата, взаимодействието с други стратегии за намаляване на риска и резултатите от ефективността и преразпределението.

Източници на информация в изследването

В изследването на застрахователния пазар в страната е използвана информация от нормативни документи, от интернет-сайтове на застрахователните дружества, статистически данни на Комисията за финансов надзор – КФН (вж. Годишни отчети на Комисията за финансов надзор от 2003 до 2011 г...) и Държавен фонд “Земеделие” – ДФЗ (Ангелова, 2012).

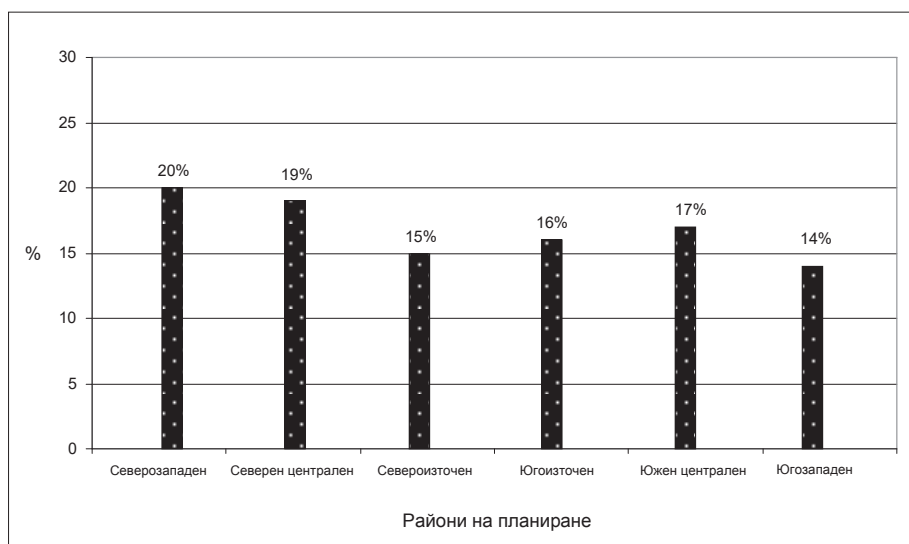
В анализа са използвани данни от национално анкетно проучване, направено в края на 2011 г. от Института по аграрна икономика с подкрепата на Националната служба за съвети в земеделието (НССЗ). В проучването са обхванати 297 земеделски стопанства (ЗС), които са разпределени равномерно в шестте райони на планиране в България. От получените анкетни карти са бракувани 65. Разпределението на стопанствата по райони на планиране е представено на фиг. 2.

При анкетното проучване са обхванати средно по 39 земеделски ЗС в един район на планиране, като с най-голям дял е Северозападният район. Респондентите са разпределени според типа на фермата - земеделски стопанства, занимаващи се с растениевъдство, земеделски стопанства, занимаващи се с животновъдство и смесени земеделски стопанства.

Обхванатите ЗС са обособени в две основни групи - растениевъдство и животновъдство. Делът на първите е 79%, а на животновъдните стопанства е 21%. Делът на тясно специализираните само в сектор животновъдство стопанства е 11%. Останалите животновъдни стопанства са смесени – 10%. В групата на животновъдните стопанства (специализирани и смесени) преобладават тези с производство на краве мляко – 40%, пчелен мед – 29% и овче мляко – 19%.

Фигура 2

Разпределение на земеделските стопанства по райони на планиране

Източник. Собствени изчисления.

Структура на застрахователния пазар

Застрахователни дружества

Застрахователният пазар в България се състои от четири основни групи участници, които могат да бъдат български търговски дружества и клонове на чужди застрахователни компании. Първата група са *застрахователните дружества* (по общо застраховане и животозастраховане). Следващите три групи са: *застрахователни кооперации*, *презастрахователни дружества*, *застрахователни посредници* (застрахователни брокери и застрахователни агенти). Застрахователни агенти могат да са физически лица, юридически лица и еднолични търговци (вж. Кодекс за застраховането).

На застрахователния пазар в България в края на 2011 г. оперират 35 *застрахователни дружества*, от които:

- 18 български застрахователни дружества, които извършват дейност по общо застраховане в България;
- 9 застрахователни дружества от държава-членка на ЕС, извършващи дейност по общо застраховане в България при условията на правото на установяване (клонове);
- 14 животозастрахователни компании.

Повечето от застрахователните компании имат застрахователни дружества и за двата вида застраховане - общо застраховане и животозастраховане, на което се дължи разликата в сумата на общия брой.

Освен тях на пазара оперират 2 взаимозастрахователни кооперации – българската компания ВЗК “Добруджа - М - Живот” и чуждестранната “Грацер Векселзайтиге Ферзихерунг” АД, клон България, София, както и едно дружество за експортно застраховане - “Българска агенция за експортно застраховане – БАЕЗ” ЕАД.

Презастрахователна дейност извършват 4 общозастрахователни дружества, едно животозастрахователно и един презастраховател по общо застраховане (вж. сектор “Общо застраховане” с положителен резултат...). На застрахователния пазар оперират и 373 лицензирани застрахователни брокери и 28 765 лицензирани застрахователни агенти. В КФН са постъпили и 1018 уведомления от застрахователни брокери от ЕС. Пет застрахователни дружества са обявени в несъстоятелност през 2011 г.

От функциониращите 18 компании, извършващи дейност по общо застраховане, 12 предлагат застрахователни продукти на земеделските производители, включващи застраховане на земеделски култури и селскостопански животни.

Броят на *застрахователните компании* в страната за периода 2003-2011 г. се променя, като през 2003 - 2005 г. има 31 застрахователни дружества, от 2006 до 2009 г. те се увеличават на 37, а за 2011 г. са 36. Броят на *общозастрахователните дружества* през изследвания период (2003-2011 г.) е относително стабилен - 19-20, като за 2011 г. те намаляват на 18. Двойно се увеличават *животозастрахователните дружества* – от 8 през 2003 г. на 16 през 2011 г. Нарастването е най-съществено до 2007 г. - от 8 на 15 дружества, а след това се запазва относително постоянен брой – 14-16.

През периода от 2004 до 2011 г. има две *взаимозастрахователни кооперации*, като единствено през 2003 г. те са три. Клоновете на чуждестранните застрахователни компании са 9, като този брой е постоянен за периода 2009-2011 г. За годините от 2003 до 2009 г. няма публикувани данни за *представители на такива компании* на нашия пазар.

През 2008 г. КФН издава лиценз за извършване на *презастрахователна дейност* на “Джи Пи Презастраховане” ЕАД, който е първият и остава единствен професионален презастраховател до 2011 г., извършващ дейност презастраховане по общо застраховане в страната.

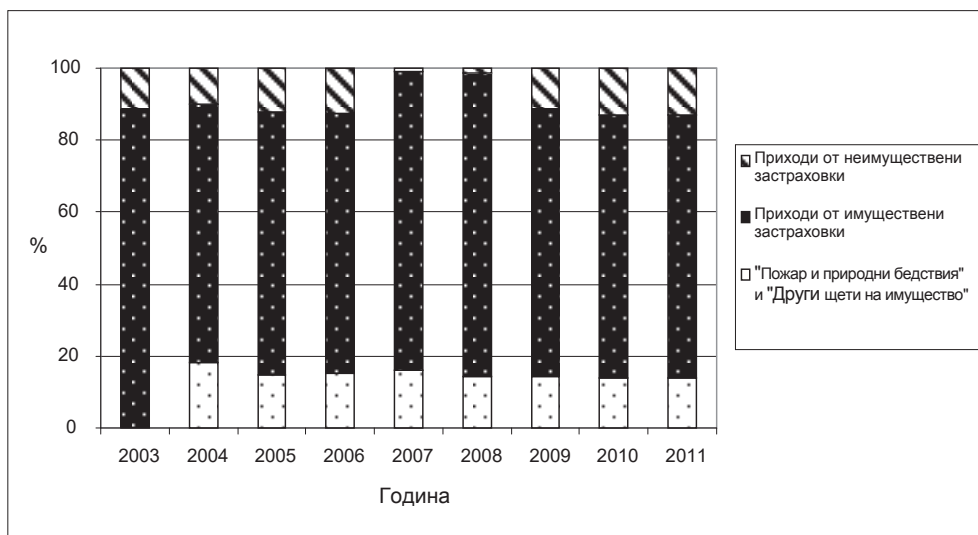
Застрахователното посредничество е представено от *застрахователни брокери и застрахователни агенти (физически, юридически лица и еднолични търговци)*. През периода 2003-2011 г. броят на брокерите се увеличава над 3 пъти – от 129 на 337, а агентите намаляват почти 2 пъти – от 60 хил. на около 29 хил.

Брутен премиен приход

За 2011 г. *брутният премиен приход* на дружествата по общо застраховане (в частта имуществено застраховане се включват и застраховките за земеделски култури и животни) е в размер на 1365 млн. лв., което представлява спад на годишна база с 0.9% спрямо 2010 г. Делът на премиения приход на общозастрахователните дружества спрямо общия брутен премиен приход е най-висок през 2007 и 2008 г. - съответно 99.21 и 98.63%, и най-нисък през 2011 г. - 84.78%. Изменението на премиения приход на дружествата по общо застраховане, който включва имуществените застраховки, в т.ч. и застраховките срещу “Пожар и природни бедствия” и “Други щети на имущество” спрямо общия брутен премиен приход за периода 2003 - 2011 г. е представено на фиг. 3.

Фигура 3

Динамика на премиения приход за периода 2003 - 2011 г.

Източник. Годишни отчети на КФН за 2003-2011 г. и собствени изчисления

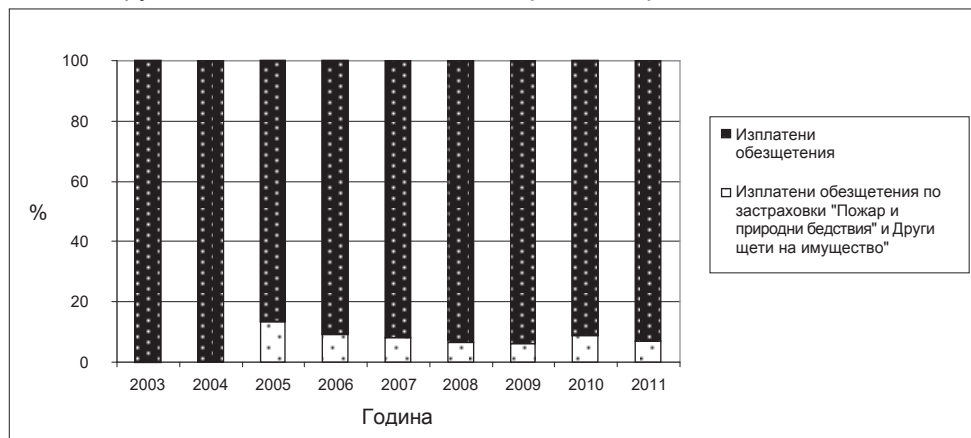
Изплатените обезщетения

При *изплатените обезщетения за имуществените застраховки* за периода 2003-2011 г. се наблюдава ръст до 2010 г. През 2011 г. се отчита спад на годишна база спрямо 2010 г. с около 15% (вж. фиг. 4).

Изплатените обезщетения в групите “Пожар и природни бедствия” и “Други щети на имущество” заемат най-висок дял спрямо изплатените обезщетения по имуществените застраховки през 2005 г. – 13.7%. Най-нисък е техният дял през 2009 г. – 6.0%.

Фигура 4

Изплатени обезщетения по общо застраховане на застрахователните дружества със седалище в България за периода 2003-2011 г.

Източник. Годишни отчети на КФН за 2003-2011 г. и собствени изчисления

Пазарен дял на застрахователните дружества

Водещ застраховател на пазара на застраховки на базата на годишния премиен приход за селскостопанска продукция както от растениевъдство, така и от животновъдство е "ДЗИ - Общо застраховане" ЕАД, следван от ЗАД "Алианс България", "Армеец" АД, ЗАД "Булстрад Виена Иншурънс Груп", "Дженерали Застраховане" АД, "Интерамерикан България" ЗЕАД и т.н. Това е исторически обосновано, тъй като преди 1989 г. ДЗИ е единственият държавен застраховател у нас. През годините на преход е приватизиран от чуждестранна компания, но традицията и опитът му дават известна преднина по отношение на новосъздадените и чуждите застрахователни дружества. Застраховането на земеделските култури крие висок риск и застрахователните компании използват в дейността си статистиката на ДЗИ за 50 години назад, в която се проследява развитието на риска (колко градушки е имало през годините, какви премии са събирани, кой риск е погълнал най-много средства и т.н.).

Пазарният дял на застрахователните дружества по общо застраховане се определя въз основа на данните за общия премиен приход или за премиения приход по директно общо застраховане от отчетите на застрахователите, представени в КФН съгласно Наредба №30/19.07.2006 г. Вторият се получава като от общия премиен приход се приспадне приходът по активно презастраховане.

Пазарният дял, базиран на общия премиен приход на първите 5 общо-застрахователни дружества, за 2010 г. е:

1. ЗАД “Булстрад Виена Иншурънс Груп” – 13.1%;
2. “ДЗИ - Общо застраховане” ЕАД – 12.5%;
3. ЗАД Армеец” АД – 11.3%;
4. ЗАД “Алианц България” – 10.3%;
5. ЗД “Бул Инс” АД – 9.9%.

Пазарният дял на общозастрахователните дружества в групите “Пожар и природни бедствия” и “Други щети на имущество” е определен на база данни за общия премиен приход от отчетите на застрахователите. С най-голям пазарен дял в групата “Пожар и природни бедствия” за 2010 г. е ЗАД “Алианц България” – 19.7%, следвано от ЗАД “Булстрад Виена Иншурънс Груп” ЕАД – 11.7% и “ДЗИ - Общо застраховане” – 11.1%. В групата “Други щети на имущество” първите три компании са: ЗД “Уника” АД – 26.7%, ЗАД “Алианц България” и “Дженерали Застраховане” АД - с 16.7%. При класацията на дружествата пазарният дял на ЗАД “Енергия” е включен към застрахователната компания “Алианц България”, тъй като то е част от нея.

Застраховане на земеделските култури в България

Застраховане на земеделските култури преди членството ни в ЕС

През разглеждания период акцентът в застраховането на земеделски култури е върху застраховането на есенниците, което е около 20% от общия размер. Сключват се два вида застрахователни договори. *Първият* е за застраховане на реколтата с времетраене от самото поникване на културата до нейното прибиране, а *вторият* (годишен) е съобразен с условията на програма САПАРД за новосъздадени трайни насаждения. В общия портфейл на ЗД “Витоша” АД например през 2005 г. те заемат 5%, в ЗПАД “Алианц България” – 2.5-3%, в ЗПАД “ДЗИ - Общо застраховане” – 10-12%, в ЗК “Дженерали Животозастраховане” АД - 2-2.5%, “НДИ – застраховане” – 10% (вж. в. “Застраховател”, 2005, бр. 10)

Застраховане на земеделските култури след членството на България в ЕС

За целите на анализа са разгледани застрахователните продукти в областта на селскостопанското застраховане на *10 застрахователни дружества*, които според интернет-сайтове на застрахователните компании в България представяват 83% от тези, предлагащи застрахователни продукти за земеделски стопани.

На табл. 1 са показани видовете рискове, срещу които могат да бъдат застраховани земеделски култури в растениевъдството, вкл. и зеленчуко-производството. Пет са рисковете, срещу които всички застрахователни компании предлагат защита на земеделските производители: буря, пожар на корен, проливен дъжд, осланяване и наводнение.

Таблица 1

Покрити рискове за земеделските култури от застрахователните дружества в България

Риск	Застрахователна компания									
	Алианц	Бул Инс	Армеец	ДЗИ	Булстрад	Дженерали	ХДИ	Евроинс	Интерамерикан*	ОЗК
Градушка	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
Буря	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Пожар на корен	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Проливен дъжд	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ослявяване	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Наводнение	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
Изтегляне и измръзване		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Киша		✓	✓	✓		✓	✓		✓	
Задушаване			✓	✓			✓		✓	
Падащи летателни апарати	✓						✓			
По държавни програми – ДФЗ		✓				✓				

* Интерамерикан ЗЕАД покрива риск при буря със скорост на вятъра над 15 м/сек.

Източник. Собствено проучване.

На застрахователния пазар в България се предлагат застраховки както срещу един-единствен вид риск – *еднорискови*, така и срещу група рискове – *многорискови*. Предлаганите от застрахователите продукти са разнообразни, като предоставят на клиента възможността да направи най-подходящата за неговия случай групировка на рисковете, срещу които да застрахова продукцията и/или животните си.

В продуктите на отделните застрахователни дружества се наблюдават и *специфични особености*, например:

1. ЗАД “Алианц България” дава възможност на клиентите си (разпределение на покритите рискове в групи от първа до четвърта) да избират групата от рискове за застраховане на културите съобразно интересите си. Допуска се и комбиниране на отделните рискове чрез включване или изключване на някои от тях от групите.

2. ЗД “Булстрад Виена Иншуранс Груп” не покрива загуби вследствие на суша, болести, химикали и препарати, гризачи, инсекти, диви и домашни животни и птици, както и в резултат от естествено отмиране на видовете.

Земеделските култури - обект на застраховане срещу посочените видове риск, са групирани в няколко основни направления: полски култури; овощни градини; зеленчукови градини; лозя; етеричномаслени растения; цветя за продажба и семена; култури в парници и оранжерии; тютюн; многогодишни и едногодишни тревни смески и др.

Застрахователни продукти за тези култури се предлагат от повечето компании. Пет от тях - ЗАД "Алианс България", ЗД "Бул Инс" АД, ЗАД "Армеец" АД, "ДЗИ - Общо застраховане" ЕАД и ЗД "Булстрад Виена Иншуранс Груп", застраховат всички земеделски култури.

И тук се наблюдават специфични особености по отношение изискванията за застраховане на земеделската продукция от застрахователни дружества, например:

1. ЗД "ХДИ Застраховане" предвижда покритие по специални условия за новосъздадени трайни насаждения като овощни градини, маслодайни и етеричномаслени култури и лозя за следните видове риск: градушка, буря, пожар на корен, измръзване, проливен дъжд и наводнение.

2. "ДЗИ - Общо застраховане" ЕАД предвижда възможност за презасяване при увреждане на земеделската култура, т.е. когато млада култура е била частично или напълно унищожена и ако има възможност на нейното място да бъде засята същата или друга култура, обезщетението е върху процент от застрахователната сума. Това се отнася за следните видове култури:

- житни култури, маслодайна рапица и многогодишни фуражни треви - 30%;
- царевични, маслодайни, окопни, влакнодайни и варивни култури, полски тикви, ориз и едногодишни фуражни треви - 20%;
- за тютюн, зеленчуци, бостани, окопни за семе, медицински растения и цветя за семе и продажба - 15%.

При презасяване на унищожена млада култура застраховката за нея се прекратява, а за презасятата (презасадена) култура се сключва нова застраховка.

3. В "ОЗК – Застраховане" АД не могат да се застраховат (освен в някои случаи по специални условия):

- дървета, храсти и главини, водещи се като дълготрайни материални активи;
- естествени и изкуствени ливади и пасища, гори и горски пояси, насаждения за укрепителни и мелиоративни мероприятия, папур, ракета, растения за зелено торене, декоративни растения, горски и декоративни разсадници;
- новозасадени и млади неплододаващи: овощия, черничевы градини, лозя, ягоди, малини, културна шипка и къпина, черно френско грозде (касис) и др.;
- недаващи цвят: маслодайна роза, лавандула, хмел и други култури в опитните полета, отглеждани с научна и експериментална цел.

Застраховане на селскостопанските животни в България

Застраховане на селскостопански животни преди членството ни в ЕС

Застраховането на животни до 2007 г. се извършва основно от няколко компании – “ДЗИ-Общо застраховане”, ЗПК “Витоша” АД, ЗПАД “Булстрад”, ЗПАД “Алианц България”. Компании като ЗК “Дженерали Живото-застраховане” АД, ЗАД “Виктория”, “ХДИ - застраховане”, ЗК “Български имоти – Винер Щетише”, “ОЗК” също предлагат полицата, но твърдят, че интересът от страна на застрахованите е доста по-слаб. Според специалисти целият застрахователен пазар за животните е около 2-2.5 млн. лв. премии. Още от създаването си до днес “ДЗИ - Общо застраховане” АД остава лидер в този вид застраховане, като държи около 40% от пазара с премиен приход около 1 млн. лв. за 2005 г.

Застраховане на селскостопански животни след членството в ЕС

По отношение на предлаганите днес застрахователни продукти за животновъдите в страната разнообразието е голямо, като се застраховат всички селскостопански животни по общи условия, а някои елитни породи, екзотични животни, спортни и състезателни животни и др. – по специални условия от страна на застрахователя, съобразно със степента на риск, който той поема.

Аналогично на анализа на застрахователни продукти за растениевъдството, анализът за застраховането в областта на животновъдството представя видовете риск, които се покриват от застрахователните дружества, видовете животни, които се застраховат, и кои от компаниите извършват застраховане на селскостопански и други видове животни.

Застрахователните дружества “Бул Инс” и “Евроинс” не предлагат застрахователни продукти в животновъдството. Всички други компании предлагат на животновъдите застраховане на селскостопански животни (едър и дребен рогат добитък, птици, еднокопитни животни, свине и др.). Тези застраховки са свързани с общите условия за основния риск - смърт или клане (убиване) на животните и птиците по необходимост вследствие на пожар, природни бедствия, злополуки, заразни, незаразни, паразитни и други болести.

Отделните застрахователни дружества предлагат на своите клиенти и защита срещу специфични рискове в групата на основните рискове, например: “Загуба на разплодни и продуктивни качества” и “Падане в пропаст за животни, изкарвани на паша” от “ДЗИ Застраховане”; “Загуби от продукция на мляко - при крави и биволици” от ЗАД “Алианц България”; “Експлозия” от “Дженерали Застраховане”.

При специални условия се застраховат чистокръвни коне, паспортизирани кучета, патици и гъски за производство на черен дроб, кошери с пчели, риби и зарибителен материал, зайци, екзотични, племенни и декоративни животни и птици.

Застрахователни продукти за земеделието и реакцията на земеделските производители

В застрахователните си продукти единствено ЗАД “Армеец” има застраховка за отглеждане на зайци, а две дружества – ЗАД “Армеец” и ДЗИ, застраховат фазани, кеклици, пъдпъдъци и полезен дивеч, отглеждани в дивечовъдни стопанства

Застрахователните продукти в животновъдството, предлагани от застрахователните дружества, са представени на табл. 2.

Таблица 2

Селскостопански животни, обект на застраховане в България

Вид животни	Застрахователна компания									
	Алманц	Бул Инс	Армеец	ДЗИ	Булстрад	Дженерали	ХДИ	Евроинс	Интерамерикан*	ОЗК
Едри рогати животни (говеда и биволи)	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Дребни рогати животни (овце, кози)	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Еднокопитни (коне, магарета)	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Свине	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Кучета	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Птици	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Риба и зарибителен материал	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Кошери с пчели	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Елитни и състезателни коне			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Зайци			✓	✓						
Патици и гъски за производство на черен дроб			✓	✓			✓	✓	✓	✓
Екзотични животни			✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
Фазани, кеклици, пъдпъдъци и полезен дивеч, отглеждани в дивечовъдни стопанства			✓	✓						

Източник. Собствено проучване.

**Реакция на земеделските производители
относно застраховането**

Тук са представени част от резултатите от проведеното анкетно проучване по проект “Управление на риска в земеделието” на Института по аграрна икономика, София (вж. Николов и колектив, 2012), което включва и 6 въпроса относно управлението на риска и сегашната и бъдещата застрахователна активност на фермерите.

На въпроса *“Какво означава терминът “управление на риска” в земеделието?”* са отговорили 63% от анкетираните земеделски производители (ЗП). От тях 37% приемат основните инструменти за управлението на риска в земеделието; 24% приемат управлението на риска в земеделието като част от общото управление на стопанството; 15% нямат мнение по въпроса.

На въпроса *“Какво правите, за да намалите риска от загуба на реколтата?”* отговорите са следните: 28% от отговорилите отглеждат повече от една култура; 22% засяват нови посеви сред старите; 22% застраховат отглежданите култури или животни. От фермерите, които използват други стратегии за намаляване на риска, 67% прилагат добри земеделски практики (ДЗП), 18% предприемат превантивни мерки, а 15% не правят нищо.

На следващия въпрос *“За какви рискови ситуации сте направили застраховки през 2011 г.?”* положително са отговорили около 1/3 от анкетираните ЗП. Срещу градушка са се застраховали 33%, срещу проливни дъждове – 29%, срещу буря, осланяване, пожар на корен и измръзване – 28%. Незастраховани са 44% от отговорилите анкетирани ЗП.

Основните причини за това, че не застраховат стопанството си, фермерите са класирали по следния начин:

- Не ме удовлетворяват условията на договора със застрахователната компания - 49%.
- Не смятам, че има полза от този вид застраховки – 43%.
- Изплащането на обезщетението изисква много време и забавянето му е прекалено дълго – 33%.
- Няма традиции в това отношение и пазарът на застрахователни продукти не е достатъчно развит – 32%.
- Не съм наясно (не съм достатъчно информиран) за условията и възможностите на земеделските застраховки – 19%;

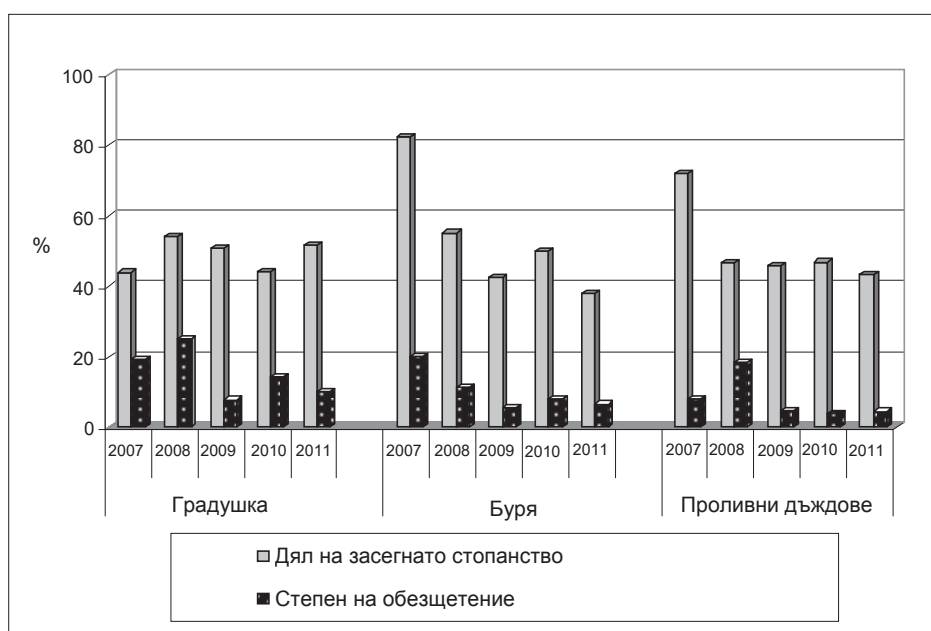
Незадоволителното равнище на застраховането в земеделските стопанства се обуславя основно от слабата оценка на застрахователната дейност от страна на фермерите. Според тях застраховките не са в състояние да обезпечат достатъчна възвращаемост на нанесените щети вследствие на преживените природни бедствия. Основание за подобно твърдение ни дават резултатите относно съотношението между частта от стопанството, засегнато от природни бедствия, и дела на получените обезщетения (вж. фиг. 5), които в 88.2% от случаите са направени от различни застрахователни компании.

Представените резултати показват, че и при трите вида природни бедствия степента на получените обезщетения е в пъти по-ниска от размера на понесените щети. С леки колебания през отделните години от общата тенденция този извод е валиден за целия период 2007-2011 г. Разглежданото съотношение е най-неблагоприятно при нанесените поражения вследствие на проливни дъждове, като за последните две години то достига своите кулминационни точки - засегнатата част на стопанството е

по-голяма от дела на обезщетената продукция 12.3 и 9.6 пъти съответно за 2010 и 2011 г. Сравнително по-малък размах на съотношението между засегнатата част на стопанството и дела на получените обезщетения се наблюдава при щетите, причинени от градушки. При тях стойността на тази пропорция е 2.2 пъти през 2007 г. и се увеличава до 5 пъти през 2011 г., което само по себе си е обезпокоително предвид тенденцията към неговото повишаване.

Фигура 5

Размер на засегнатата част и степента на обезщетение от градушка, буря и проливни дъждове средно на едно стопанството през 2007-2011 г. (%)

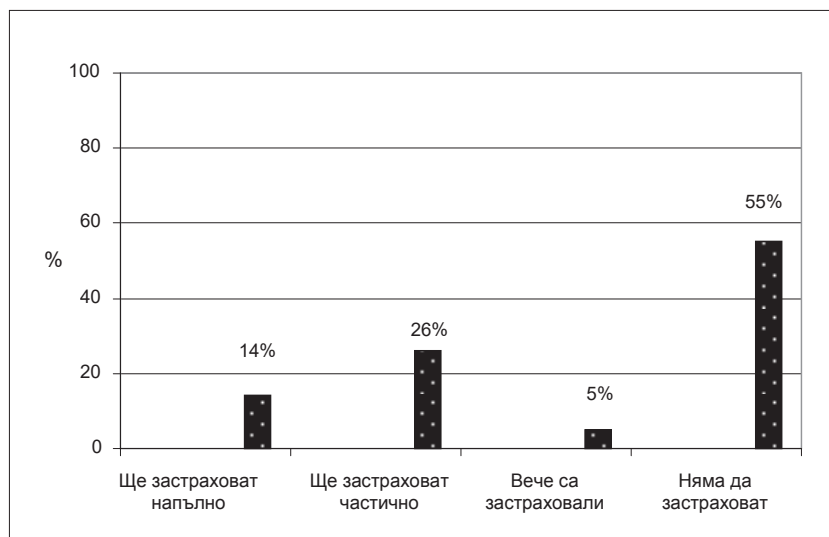
Източник. Собствени изчисления.

Определен интерес представлява въпросът относно нагласите на стопаните за застраховане на земеделската продукция през следващата 2012 стопанска година (вж. фиг. 6).

Земеделските производители, възнамеряващи да застраховат стопанството си през 2012 г., определят основните рискове, срещу които биха се застраховали: срещу градушка – 37% и срещу проливни дъждове – 21%. На въпроса за въвеждане на задължително минимално застраховане в рамките на помощите по СЕПП положително са отговорили 26%, 52% не са съгласни, а 22% нямат мнение.

Фигура 6

Нагласи на земеделските производители за застраховане

Източник. Собствени изчисления.

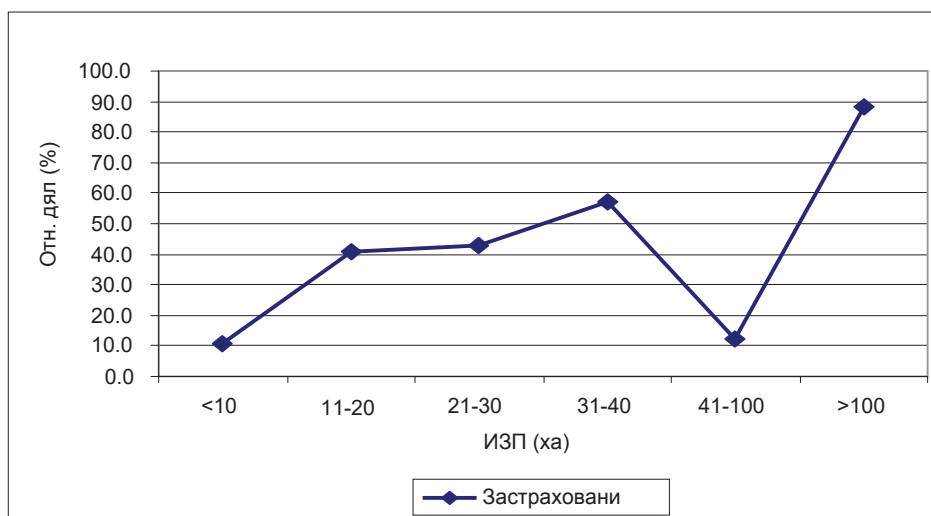
Резултатите от изследването показват, че възрастта на стопаните и размерът на използваната земеделска площ оказват съществено влияние върху тяхната застрахователна активност. Например при нарастване на възрастта на земеделския стопанин с 1 година вероятността за застраховане на стопанството намалява средно с 2.6%. Този резултат е доказателство, че по-младите възрастови групи от земеделските стопани имат по-силен интерес към застраховането. Те проявяват по-голямо разбиране относно неговото значение като важен инструмент в борбата с последствията от природните бедствия.

Традиционно у нас съществува пасивно отношение въобще към застрахователната дейност, в т.ч и към застраховането на земеделската продукция, което е още по-характерно за възрастното население в селата. Очевидно възрастните земеделски стопани са по-консервативно настроени към използването на възможностите на застрахователната система в управлението на различните природни рискове. Това от своя страна може да се дължи на недостатъчната им информираност по отношение на условията на отделните застрахователни компании и конкретните действия, които трябва да се предприемат, за да се осъществи самият акт на застраховане. Към това може да се добави вероятно и липсата на достатъчна убеденост в ефективността на застраховането поради често пъти закъснялото и частично покриване на

понесените щети на застрахованата продукция. Връзката между вероятността стопанството да е застраховано и размера на земеделската земя във формираните групи може да се проследи на фиг. 7.

Фигура 7

Връзка между равнището на застраховане в земеделските стопанства и размера на използваната в тях земеделска земя

Източник. Собствени изчисления.

Анализът на данните от фиг. 7 показва, че при стопанствата с размер до 40 ха вероятността за застраховане нараства плавно от 10 до 57%, след това в групата от 40 до 100 ха тази вероятност рязко спада до 12% и в последната група стопанства с размер над 100 ха отново се увеличава и достига близо 90%. Наблюдаваният голям спад в групата от 40 до 100 ха може да се обясни с факта, че в нея са включени едва 3.6% от всички стопанства и следователно полученият резултат има чисто случаен характер, който не е достатъчно надежден. Съвсем отчетливо в групата на стопанствата със земя до 40 ха се наблюдава наличието на линейна връзка и правопрпорционално повишаване на равнището на застраховане от съответно увеличаване на размера на земята с 1 ха (средното увеличение на вероятността за застраховане е с 8.8%). При по-едрите стопанства, над 100 ха ИЗП, с нарастването на земята с 1 ха вероятността земеделският стопанин да застрахова продукцията си срещу природните явления с големи отрицателни последици се увеличава само с 1%. Практически равнището на застраховане почти не се влияе от по-нататъшното разрастване на земеделската площ, защото застрахователното ниво сред едрите земеделски стопани е достатъчно високо и

реално достига близо 90% (88.2%). Осъзнаването на ролята и значението на застраховането като важен инструмент в управлението на природните рискове сред едрите стопани е съвсем обяснимо, предвид големите мащаби на тяхното земеделско производство и съответно на очаквания висок обем на земеделската продукция.

*

От направения анализ на застраховането в земеделието в България може да се *обобщи*:

- В страната има добре развит застрахователен пазар от местни и чуждестранни застрахователи. Липсват кооперативни застрахователни компании както на национално, така и на местно ниво. Застрахователният пазар е регламентиран в съответствие с европейските директиви.

- На застрахователния пазар има голям брой участници, които се конкурират по отношение на цени и качество на услугата. Наблюдава се липса на конкуренция по отношение на разнообразието – предлаганите продукти в областта на общото застраховане са сходни, клиентите избират между застрахователните дружества.

- Съществува различие в методиките за групиране на земеделските култури и животни при отделните застрахователни дружества. Липсва систематизирана информация за земеделското застраховане. Реакцията на земеделските производители относно застраховането като стратегия е положителна, но същевременно значителна част от тях са против въвеждането на задължително застраховане.

- Интересът на земеделските стопани към застраховането като средство за справяне с природните рискове засега е слаб. Възрастовият признак оказва определено въздействие върху формирането на положително отношение към застраховането.

- Степента, в която реално са обезщетени застрахованите земеделски стопани през периода 2007-2011 г., е далеч по-ниска в сравнение с размера на нанесените загуби вследствие преживените градушки, бури и проливни дъждове. Значима е зависимостта на равнището на застраховането от площта на земеделската земя за стопанствата. Най-високо равнище на застраховане се наблюдава при стопанствата със земя над 100 ха.

Използвана литература:

Ангелова, П. (2012). Основен проблем е липсата на традиция за застраховане. ДФ "Земеделие", zastrahovatel.com

Николов, Д. и колектив (2012). Управление на риска в земеделието. Научен проект. С.: ИАИ.

Годишни отчети на комисията за финансов надзор от 2003 до 2011 г., <http://www.fsc.bg/Otcheti-na-KFN-bg-27>

Кодекс за застраховането, <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135514184>

Сектор "Общо застраховане" с положителен резултат, <http://www.svobodnoslovo.com>

Barnett, B. and O. Mahul (2007). Weather Index Insurance for Agriculture and Rural Areas in Lower-Income Countries. - American Journal of Agricultural Economics, N°89 (5), p. 1241-1247.

Hennessy, D. A., B. A. Babcock and D. J. Hayes (1997). Budgetary and producer welfare effects of revenue insurance. - American Journal of Agricultural Economics, N°79, p. 1024-1034.

Mahul, O. (2001). Managing Catastrophic Risk through Insurance and Securitization. - American Journal of Agricultural Economics, N°83, p. 656-661.

Miranda, M. J. and J. W. Glauber (1997). Systemic Risk, Reinsurance, and Failure of Crop Insurance Markets. - American Journal of Agricultural Economics, N°79, p. 206-215.

Skees, J. R. (2007). Challenges for use of index-based Weather Insurance in Lower Income Countries. Global AgRisk Inc.

Skees, J. R. and B. J. Barnett (1999). Conceptual and practical considerations for sharing catastrophic/systemic risks. - Review of Agricultural Economics, N°21 (2), p. 424-441.

MAP (Ministère de l'Agriculture et de la Pêche) (2008). Conférence de Gestion de Risques. French Embassy in Berlin, June, <http://www.riskagri2008.com>

World Bank (2005). Managing Agricultural Production Risk: Innovations in Developing Countries, Washington D.C.

3.XI.2012 г.